

OPAT (216) *sb m*

opat (214), **apat** (1), (rus.) **awwat** (1); opat : apat : awwat *BudNT* (1:1:1).

o *prawdopodobnie jasne* (tak w opacicha); *drugie a jasne*; w apat, awwat *pierwsze a pisane dużą literą*.
sg *N* opat (55). ◇ *G* opata (44). ◇ *D* opatowi (5). ◇ *A* opata (21). ◇ *I* opatem (21); -em (2), -
(e)m (19). ◇ *L* opacie (4). ◇ *V* opacie (8). ◇ *pl N* opaci (19), opatowie (7); -i *RejKup*, *Diar*, *RejWiz*,
RejZwierz (2), *BielKron* (3), *SkarŻyw*, *SarnStat* (9); -owie *WujJud* (4), *StryjKron*, *NiemObr*, -i : -owie
StryjWjaz (1:1). ◇ *G* opatów (15); -ów (4), -(o)w (11). ◇ *D* opatom (7); -om (2), -(o)m (5). ◇ *A* opaty
(3) *KrowObr* (2), *SarnStat*, opat(o)w (1) *SkarKaz*. ◇ *I* opaty (2), opatami (1); -y *SarnStat*; -y : -ami
StryjWjaz (1:1). ◇ *L* opaciéch (3); -éch (1), -(e)ch (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVII – XVIII w.*

*Przełożony klasztoru lub zespołu klasztorów w niektórych zakonach o najstarszej regule (np. benedyktynów, cystersów, norbertanów i kanoników regularnych), używający infuły i pastorału; także tytuł nadawany osobie świeckiej wraz z opactwem i jego dobrami; abbas*¹, *Murm*, *Mącz*, *Calep*, *Cn* (216) : *PatKaz I 2*; *Abbas abbae*, *Eyn apt*. *Opát Murm* 172; *Mymer*¹ 9; *Opaci*, [z] których żadnego pożytku nie ma, aby służbę żołnierską wyprawowali. *Diar* 62; *KrowObr* 134v; *Opát* co dał pánu mále kofliki. *RejFig* Aa2, Aa2, Bb; (*nagł*) *Opáci*. (—) *TV* fie dziwuy tym wieprzom/ co ták dármo ftyli/ Y iáko fie nie wftydzą/ co ie potuczyl. *RejZwierz* 104v, bbv; *Vítáwił* też [*papież Urban*] iż pirwfe święcenie *Opát* w kłafztorze może dáć klerykom *BielKron* 151v; *Bacząc* to *Stároftá Perłat* (ich ięzykiem *Protofengiel*/ to ieft *Opat*) iż fie ná złą rzecz fklániáią/ vczynił knim rzecz táką. *BielKron* 248v; *Tám* w tym kłafztorze [...] mniłzy vdali fie ná modlitwy rozmáite y z *Opátem* ku *Pánu Bogu*/ áby raczył dáć potomftwo krolowi Polfkiemu. *BielKron* 349, 181, 279v, 299v, 323v, 346v [2 r.] (11); *Abbas*, *Pater inter monachos*, *Opát Mącz* 1c; *A drugi*/ też kłiádz/ á iefzcze ktemu *Opát*/ [...] bárzo tho łatwia powiedział *Górndworz* P2; *Wiedz záiftą rzecz*/ że niektorego kłafztoru opát który przy morzu leży/ ten mie wychował *HistRzym* 36v, 33v [4 r.], 34 [6 r.], 40; *RejZwierz* 26, B3v, 233v [2 r.]; *WujJud* Mm8; *Owa* wychwálali ten rozum y dowćip wftytcy iego [*archimandryty Kimbara*] mniłzy/ chybá ieden trochę mędrfzy nieiáki *Arfenij* ná to nie zezwalał/ y owfzem nápominał *Awwátá* (*marg*) *Polacy* *Apatem* álbo *Opátem* zową. (—)/ aby tak świętym księgam dał *Pokoy BudNT przedm* b7v; *Krzyż* przed *Arcybifkupem*/ y *Bifkupi* drudzy/ Szli fwym rzędem *Opáci*/ y *Kofcielni* fłudzy. *Tákże* wftyłcy pánowie s *Kłięftwá* y s *Korony*/ Y *Grábiowie*/ s *Fránciey* y *Kłiážetá* ony. *StryjWjaz* C2; *Potym* vczyniony ieft z wielką niechućią swoią *Opátem*. *Ná* którym vrzędzie doyrzeć tefz imion/ ktore miał kłafztor w *Angliey*/ muśiał. *SkarŻyw* 334; *Wtym* kłafztorze *fam* był dłufo *Opátem*/ á iednák *Krolowie*/ rádá iego kroleftwo fprawowali/ y on przy ich dworze/ pilnując pobożności/ fpraw/ y poftępkow *Chrześcijáńfkich*/ przemiefzkiwał. *SkarŻyw* 509, 248, 332 [3 r.], 333, 336, 353 (14); *Iażem* [...] dźiś miedzy dworzány *W páńfkim páłacu*/ iutro záfie cíchy *Xiádz* w kápitułe: tylko że nie z *mnichy* *W fzaréy kápicy*/ á z *dwoiákim* *płátem*: Y to czemu nic? iefliże *Opátem*. *KochFr* 90; *Wlédźze* *potym*/ *opácie*/ iáko grác z *bifkupy*/ *Bo* *bacząc*/ żeć *wygránéy* *vbywáło* *kupy*/ *Pokryłes* *dudki* w *gębę*/ *czyniąc* tę *poftawę* *Ześ* *przegrał* *KochFr* 100, 99; *Calep* 3a; *LatHar* 447; *Ewángelia* *Ná* *Świętá* *Opátów* *WujNT* Vvvvv4v, s. 79 *marg*; *winni* będą *Opáci* *pewny* *poczét* *fzlácheckich* *dzieci* w *klafztorzéch* *chowác*/ á *oné* *támże* *ludzióm* *godnym* *náuk* *wyzwolonych* *vczyć* *dác* *SarnStat* 201;

Konwent Lubińki Opátá wybráného/ Królowi Ie^{go} M. přeńtować ma. *SarnStat* 206; Tákowyłz Státut około Opátów [*simile de Abbatibus JanStat* 208]/ y tudziěz áby w niektórych kłařtorách niekiedy Niemcy/ niekiedy Polacy ná Opáctwá byli wybiéráni *SarnStat* 207; O tychze řzlácheckich Opáciéch. [*Monachorum Abbates ex Nobilibus sint JanStat* 209]. [...] vřtáviamy: áby řaden Opátem nie był obiérán [*ut nemo in Abbate eligatur JanStat* 209]/ iedno Polřkiego řzlácheckiego z oycá y z mátki narodu/ á godny człowiek. *SarnStat* 207, 194, 198, 201 [2 r.], 207, 1310.

W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem [imię lub (i) nazwisko + opat (38), opat + imię lub (i) nazwisko (4)] (42): Day nam Pánie/ ábyřmy Prokopá Opátá/ zařlugámi byli wřpomořeni. *KrowObr* 173v, 31, 173v, 217v; *Goski* A7, A12v, A13v, A15v; *OrzRozm* Iv marg; Głowá řwiętego Ianá byřá potym obiáwioná Márcellowi Opátowi w Fenicyiey *BielKron* 137v, 164, 167v [2 r.], 369v, 437v; *SkarJedn* 307, 309; Żywot S. Benedictá Opátá/ piřany od S. Papięzá Grzegorzá Wielkiego *SkarŻyw* 248; idz do Rzymu do Lácińnikow/ á Opátowi Leonowi powiedz/ iřem cię iáko nowe^{go} řořnierzá Chřiřtuřowe^{go} do nie^{go} odefřař. *SkarŻyw* 353, 210, 211 řp, 213, 250; *LatHar* [++] [2 r.], [++2], [++2]v, [++4]v (11). Cf W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem oraz przymiotnikiem od nazwy miejscowej.

W połączeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem i przymiotnikiem od nazwy miejscowej [imię + opat + przymiotnik] (8): Ian teř Lowczowřki Opát Tyniecki/ zda mi řye že dořyc řwemu czyni/ Szkołę ná Tyńcu chowáiąc *OrzRozm* Iv; W Opátowcu kłařtor zářořył Tomář Opát Tyniecki látá 1282. *BielKron* 366; y wten cřás zacne y wielce vcřone pořły do Konřtantynopolá pořřař/ miedzy innemi Vmbertá Opátá Lenomáńřkiego *SkarJedn* 251; *SkarŻyw* 164; *ZapKóścier* 1583/54v; *PapřUp* D3; *LatHar* +7 [2 r.].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [opat + przymiotnik (34), przymiotnik + opat (4)] (38): Gdzieř zabili Opata Pokrzywniczkiego ze wřzytkimi mnichy [*illicque occiderunt abbate Pokrzywnicensis cum fratribus eius. Miech* A5] *MiechGlab* 6, **4; bywall theřz [...] V opatha lyubynřkiego w lyubinyv. *LibMal* 1546/112, 1546/123, 1547/135; *KrowObr* 235; STefánuř dzyewiáty Kářyneńřki Opát/ był ná Papięřtwie cřterzy mieřiące *BielKron* 177; Tego tho Aaroná řpřawá/ kářdy Opát Tyniecki ięřř Kánonikiem. *BielKron* 347; [Boleřřaw Pudikus] wřzákře z pomocá opáta Siećiechowřkiego z więźienia vćiekř *BielKron* 360, 180v, 228, 347 marg, 354v, 362v (10); *BiařKat kt*, a2; *BiařKaz kt*; *SkarŻyw* 546 marg; *CzechEp* 400; [zebrane i wydane] Přzez Křiędzá Iozephá Wereřczyńřkiego z Wereřczyńná/ z přeřyřřenia Bořego Opátá Siećiechowřkiego. *WerGořc* 207, kt, 203; *WerKaz kt*, 275, 279; *ActReg* 85; z Gonowá Brzeřinřkiego Opátá [*de Gonow Bresinen Abbatis JanStat* 1021] *SarnStat* 955, 206. Cf W połączeniu z imieniem i przymiotnikiem od nazwy miejscowej.

W połączeniu z nazwą miejscowá [z + G sg n-loc] (4): VRban wtory/ Odo przed tym rzeczony/ Opát ř Kluniaku/ był ná Papięřkim řtolcu trzynářcie lat y cřterzy mieřiące *BielKron* 177v; Oćieć Papięř [...] dař Komieřřiá ná biřkupy Polřkie/ Iánuřřá Arcybifkupá Gnieřnieńřkiego/ Dámárářá Poznáńřkiego/ y Opátá z Mogilna *BielKron* 370v, 176v, 362v.

W połączeniu z nazwą kořcioła lub klasztoru (5): Prozy zřořył nijáki Opát řwiętego Gáwřá w niemieckich řtronách/ imieniem Noceryus *KrowObr* 195v; Pothym Opátá řpiařku od páńny Mářeyey dař wřádzicř/ iř zákazař w kořciele řřuřby Bořey. *BielKron* 378v; gdy tákieř cřciař Opátá od

S. Wincentego władzić/ rzekł mieć mżą przed nim *BielKron* 378v, 362; Z Powieści Fortunatą wielebnego mężą/ Opatą Kłafztoru który zowią Láznią Cyceronową *SkarŻyw* 211.

W połączeniach szeregowych (28): Iełt y trzeci łtan na łwiecie [...] Swiat ie zakonniky zowie Poznac ie po goley głowie. [...] Są vnich wielczy panowie Opaczy/ gardianowie. *RejKup* b7; wkałz piłmo łwięte; gdzie Pan Kryłthus/ álbo Piotr Swięty/ w kołciele krzełcijánłkim połtánowił kiedy/ nietylko ty rzeknące Kárdynały/ albo Kurfirłty/ ále tefz iákie Pátiryárchy/ Prymáły/ Arcybifkupy/ Metropolithany/ Suffrágány/ Kuntory/ Officyáły/ Ardziakony/ Skoláłytyki/ Prowincyáły/ Kánthory/ Kułtołze/ Opáty/ Gwárdyany/ Przeory/ Adminiftratory/ Surrogaty/ Kánoniki/ álbo Regulniki *KrowObr* 36v, 31v, 141v; A gdy iefzczę dzyeciátko [*Amor*] tą łtrzałką rozdrażni/ Alic wzyłcy kugłuią/ álic wzyłcy błażni. Popi/ wzyłcy Bifkupi/ Mniłzy/ Kánonicy/ Sufrágáni/ Opáci/ połzáleią wzyłcy. *RejWiz* 30; (*marg*) Koncilium w Trydenćie słożono. (–) gdzie tám [*Papież*] roskázuie przyiechác/ tym ktorzy k niemu przyłufzáią z práwá Pátiryárchom/ Arcybifkupom/ Bifkupom/ Opáthom/ y innym/ ktorym wolno będzie káždemu fnich łwoie zdánie powiádác. *BielKron* 220v; áby thák wolno mówić vbogim iako bogátim/ to iefł/ ták Plebanom/ Wikáriom/ Kánonikom/ iáko Papieżowi/ Kárdynałom/ Arcybifkupom/ Bifkupom/ Inłulátom/ Opátom/ y innym przełožonym. *BielKron* 235, 194v, 286v, 305v; Więc Archidyakoni y Kánonicy/ Bifkupi łą pomocnicy w vrzędzie iego Pásterłkim. Dyakonowie tákże/ Subdiakonowie/ Akoluty/ Exorcyłtowie/ Odwierni/ kołciołowi łłużą y potrzebni łą. Takieź y Probołzczowie Opátowie/ Przeorowie/ wzyłcy łwe vrzędy máią/ á onych dogładáią. *WujJud* 142, 141v, 142 *marg*; *StryjWjaz* C4v; Ktemu teź y to przydawáią/ że dołtoieńłtwá y vrzędy Rzeczypołpolitey/ ktore iym dawáią/ niełą ták bogáte/ áni pożyteczne/ iáko dołtoieńłtwá Bifkupow/ Opátow/ y inłzych duchownych [*episcoporum, abbatum et aliorum ecclesiae praelatorum*]. *ModrzBaz* 139; *SkarŻyw* 509, 518; przy ktorych Ceremoniách [*zaślubin i koronacyji*] był Bernhard Wilczek Arcybifkup Lwowłki/ y wzyłcy Bifkupowie Polłzcy y Prufcy/ Opátowie tákże y Pánowie Koronni z Litewłkimi/ Od Włádiłłwá Węgiełłkiego *StryjKron* 727; Arcybifkupowie/ Opátowie/ Pátiryárchowie/ Metropolitáni/ ná ołtátek nowa creáturá Papiełka Kárdynałowie/ ná czyich mieyłcách záłiedli? *NiemObr* 48; A co teź iefł niezliczona moc onych S. Bifkupow/ Opátow/ Zakonnikow/ Pułtelnikow/ ktorzy łię w tym pánieńłtwie y w czyłłtołci zálkocháli áż do łmierć. *WerKaz* 294; Archimandrita – Oppat, gardiján, Prior. *Calep* 90a; A do tego należą Duchowni/ Akádemia/ Opáci/ Kłafztory/ Włádyctwá. *SarnStat* 166; Téź wzyłłtki łzkody/ krzywdy/ niełubołci/ nakłády/ wydatki/ Pręłátów/ y ich Kołciołom y Kápitułom/ Opátom / Przeorom/ Konwentom/ Kłafztorom [*et Capitulis, ac Abbatibus, Prioribus JanStat* 855]/ [...] máią byđł [...] włpokoioné *SarnStat* 1078; [*kołcioły*] ich Bifkupom/ Kápitułom/ Pręłátom/ Opátom/ Kłafztorom [*suis Pontificibus, Capitulis, Praelatis, Abbatibus, Monasteriis JanStat* 876]/ [...] byłłby záłię wróconé *SarnStat* 1097, 954, 1069, 1097, 1109.

Zwrot: »wyzwolić opatem« (1): Synu miły/ nie myłł tego/ bo ćie wzyłłcy mniłzy bárzo miłuią/ á po moiey łmierć wywołá ćie opátem. *HistRzym* 34.

Zestawienie: »ksiádz opat« (11): gdzie moy przodek gdy myłł młyn spolny przeth huyednanyem skxiandzem opathem y conventhem iego *ZapWar* [1526] nr 2454; Pan obaczy y rzeczę: Kłze Opácie miły *RejFig* Aa2; Nuź miły kłięże Opácie/ Wierę mi to dziwno ná cie/ Dármo tuczyłł tłułte woły/

A niedbałz o przyacioły. *RejZwierc* [233]v, 26, 26v, [233]v; Oto księżę Opácie zoftáwiwłzy ośiełká w Padwi/ do oyczyny prętko bieję. *SkarŻyw* 546; a łzałzyę nat tho Pán potstarołczy dał wrulztru do tego dnya y rołzkafzal przefłz słuęę Ie⁸⁰ M. xzyedza opata abi then wyerzbyent bywał do prawa *ZapKościer* 1584/49; tam X. Opat witał Maximiliana iam Panu Hetmanowi zdaleka czołem vderzył. *ActReg* 84; OX. Opata Mogilinskiego, rzekło się yfides obligata *ActReg* 85; ALe Księżá Opáci [*Domini vero Abbates JanStat* 222]/ kórzny ná ten Synód przyiecháli/ [...] ad deliberandum: ná co potym máią fwé zdánié powiedzieć. *SarnStat* 198.

Szeregi: »biskup i (albo) opat; biskup z opatem« [*szyk* 6:2] (6;2): *PatKaz I* 2; W łobotę zálie ná zámku/ Arcybiskup Gnieznienłki Młzą miał/ łłuzyli mu Biskupi y Opáci włzyfcy *BielKron* 425v, 225v; Leżał krzyżem modłąc łie Krol ná złotogłowie/ Letánią z Opáty włzczęli Biskupowie. *StryjWjaz* C2; Biskupi z Opátami dzierzác łalki ony. Stali podle *StryjWjaz* C2; A ielliby te wśi zkąd inąd być niemogły/ niechby ich doftano od bogátých Opátów/ álbo od Biskupow. [*a ditioribus vel abbatibus vel episcopis*]. *ModrzBaz* 93; *SkarJedn* 262; *SkarŻyw* 572. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 18 r.*]

»opat i klasztor« (1): O OPACIECH Y KLASZTORACH. *SarnStat* 206. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

»mnich i opat« (2): Mnichom y Opátom kłafztoryście pobráli/ chcąc áby powálzemu żyli. *SkarJedn* 250, 372. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»opat i (albo) proboszcz« [*szyk* 4:1] (5): Kiedyby w ktorem Kłaułztorze Opat álbo Probołzcz zmarł/ tedy w tym Kłaułztorze zakonnik narodu Slácheckiego á Polak ma być Opátém albo Probołzczem obran *UstPraw* B, B [2 r.]; *BielKron* 329; Włzákże Opáci y Probołczowie kłafztorni [*Abbates et Praepositi Monasteriorum JanStat* [207]] łtanu fzlácheckiego: a ielliby fzláchty nie było/ tedy z prołtęgo rodzáiu/ tylko żeby byli Polacy/ máią byđz wybiéráni. *SarnStat* 207. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

»opat abo (i) starszy« [*szyk* 1:1] (2): Wyłzedł ztámtąd [...] máiac miáłto kłafztoru opátrznóć y czuyność nád łámym łobą: miáłto łtárfzego y Opátá/ łpráwiedliwość *SkarŻyw* 291, 528.

»opat i zakonnik« (1): ALe Księżá Opáci/ kórzny ná ten Synód przyiecháli/ dla niebytności innych Opátów y Zakonników [*propter absentiam aliorum JanStat* 222] *SarnStat* 198. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

Synonim: przeor.